

Hoeveel vogelparen broeden er in uw gemeente ?

Door M. F. Mörzer Bruyns (RIVON)

Het komt bij vogel- en natuurbeschermingsactiviteiten nogal eens voor, dat er gegevens worden gevraagd omtrent het voorkomen van vogelsoorten in een bepaalde omgeving. Meestal gaat het om terreinen, soms speciaal om soorten. De gegevens van terreinen zijn gewoonlijk nodig om te weten in hoeverre een bos, een landgoed, een moeras of andere natuurterrein meer of minder belangrijk is vanwege zijn broedvogels. Het kan ook zijn, dat de gegevens moeten worden gebruikt om na te gaan welke beheersmaatregelen gewenst zijn. Het is daarom altijd nuttig om, wanneer men toch naar vogels kijkt, dergelijke gegevens te verzamelen en vast te leggen. Bij het onderzoek naar de verspreiding van vogelsoorten gaat het erom precies te weten, waar die soorten in Nederland voorkomen, hoe talrijk zij zijn en hoe zij over de landschappen zijn verdeeld. Daaruit blijkt in welke milieus de soorten optimaal gedijen, waar zij schaars zijn en welke omgevingen zij vermijden. Het is de enige manier om precies te weten te komen hoe „zeldzaam” bepaalde soorten zijn en wat er zou moeten worden gedaan, om interessante soorten voor de Nederlandse avifauna te behouden.

Menige vogelkenner veronderstelt deze gegevens wel bekend. Dat valt lelijk tegen. Dat is o.a. gebleken bij de samenstelling van de door de Commissie Nederlandse Avifauna uitgegeven lijst. (Comm. Ned. Avifauna 1962). Het was vooral moeilijk de mate van voorkomen van de gewone soorten aan te geven. Er zijn dan ook naast goede schattingen, b.v. van de kerkuil (vgl. Honer 1963), verkeerde gemaakt, b.v. van de oeverwaluw (vgl. De Wilde en Woldendorp 1964).

In de loop van de jaren verschenen er al heel wat publicaties over broedvogelbevolkingen van kleinere en grotere gebieden en landstreken (vgl. Borstlap e.a. 1964, Mörzer Bruyns 1964). Die gegevens zijn voor de natuurbescherming zeer waardevol. Zij worden geregeld geraadpleegd. Er zijn evenwel te weinig van dergelijke kwantitatieve inventarisaties, zodat het niet mogelijk is met behulp daarvan volledige verspreidingskaartjes te maken.

Voor het maken van dergelijke kaartjes is het nodig dat op een uniforme manier kwantitatieve inventarisaties worden verricht van vergelijkbare niet te kleine gebieden.

De Nederlandse gemeenten zijn, voor het verspreidingsonderzoek van vogelsoorten om praktische redenen als eenheden heel geschikt. Het is wel eens bezwaarlijk, dat de gemeentegrenzen vaak nogal grillig verlopen en dat zij in het terrein niet steeds gemakkelijk zijn te zien. De voordelen zijn evenwel groter. Allereerst omdat de gemeenten bestuurlijke eenheden zijn en hun gemiddelde grootte net goed om een bruikbaar beeld van de verspreiding te geven. De grenzen kunnen altijd, ook al verlopen zij grillig, precies worden aangegeven. Er is van gemeentekaartjes al eerder gebruik gemaakt voor ornithologisch-geografisch onderzoek (Van der Ven, 1961, 1964).

Het gebruik van de gemeente als eenheid heeft verder het voordeel, dat het mogelijk is gemakkelijk te weten te komen, welke oppervlakten bos, cultuurland, bebouwde kom, water enz. per eenheid aanwezig zijn. Er kunnen daardoor, althans bij benadering, door uit te gaan van lokaal bepaalde dichtheden, totale aantallen broedvogelparen worden berekend. Met andere systemen is dit veel moeilijker.

Het onderzoek van de broedvogels van de gemeente Zeist is een proef. Het werd gedaan om te zien, wat de resultaten van een dergelijke inventarisatie kunnen zijn. Die resultaten bleken in verschillende opzichten opmerkelijk. De stelselmatige inventarisatie van alle uithoeken van het gemeentelijke gebied bracht n.l. aan het licht, dat er soorten broedvogels waren, zoals de watersnip en de putter, waarvan dat niet bekend was en waarvan dat ook niet werd verwacht. Ook het omgekeerde was het geval. Er ontbreken soorten, waarvan men zou menen, dat zij wel bij de broedvogels zouden kunnen behoren, b.v. de roodborsttapuit.

De gegevens voor de inventarisatie van Zeist werden op verschillende manieren bijeen gebracht, namelijk door:

1. Het verzamelen van informatie door het uitvragen van zoveel mogelijk personen, van wie bekend is dat zij zich voor vogels interesseren en dat zij wat van de avifauna van Zeist weten.
2. Het in het broedseizoen verrichten van lijntellingen op verschillende routes, tot in de uithoeken van de gemeente.
3. Het karteren van territoria en enkele kleinere representatieve gebieden.
4. Het raadplegen van publicaties, geschriften en rapporten waarin gegevens over de broedvogels van Zeist en naaste omgeving zijn vermeld.

Bovenstaande gegevens werden verzameld voor de periode 1960-1965. Waardevolle inlichtingen werden verkregen van W. F. Alleijn, H. B. Arkes, Drs. A. M. Brouwer, N. Jager, H. K. van Leeuwen, Jhr. Dr. A. H. van Lidth de Jeude, H. C. van Rees Vellinga, Dr. L. A. van der Molen, R. van

der Woude en van de jeugdige vogelliefhebbers: D. de Jong, R. de Jong, J. van der Linden, A. Mörzer Bruyns, J. Zonneveld en H. Zwaan.

Verder kwamen er gegevens uit de natuurwetenschappelijke archieven van het RIVON te Zeist en van het Staatsbosbeheer te Utrecht (met veel aantekeningen van S. Braaksma en H. P. Misset).

De gemeente Zeist heeft een oppervlakte van 5004 ha. Volgens gegevens van de Dienst Publieke Werken, die zo vriendelijk was deze gegevens ter beschikking te stellen, is deze oppervlakte globaal te verdelen over een 7 tal „landschappen” (zie tabel 1).

Tabel 1 Landschappen in de gemeente Zeist

naaldbos (inclusief heide en stuifzand met vliegdennen)	1600 ha
gemengd naaldbos-loofbos en loofbos op zandgrond	1000 „
open terreinen (wegen, afgravingen, vliegveld)	200 „
bebouwde kom (inclusief parken)	1100 „
loofbos en parkbos op rijkere bodem	100 „
cultuurland (akkerland, grasland, erven en 20 ha water)	1000 „
<hr/>	
Totaal	5000 ha

De resultaten zijn samengevat in tabel 2. De soorten zijn daarin gerangschikt volgens de streeplijsten van de Nederlandse Ornithologische Unie. Voor ieder van de landschappen is opgegeven hoeveel broedparen er per 100 ha (= 1 km²) voorkomen. Deze getallen zijn berekend op grond van de dichtheden die werden bepaald op de eveneens in de tabel genoteerde „onderzochte oppervlakten”.

De dichtheden werden ook nog vergeleken met die van soortgelijke gebieden elders. In de laatste kolom is uitgerekend hoeveel broedparen er op het gehele grondgebied van de gemeente Zeist geacht worden te broeden. Dit is natuurlijk wel een zeer grove benadering, maar het is geen slag in de lucht.

De lijst omvat niet minder dan 83 soorten. De gemeente Zeist is daardoor ornithologisch bepaald niet arm.

De vogelsoorten van bos- en parklandschap zijn in ieder geval goed vertegenwoordigd. Het bos neemt dan ook meer dan de helft van de totale oppervlakte van Zeist in.

Er komen verscheidene vogelsoorten in Zeist voor, waarvan het broeden „bijzonder” mag worden genoemd. Het is goed daarbij even stil te staan en de aandacht er op te vestigen. Het zou namelijk zeer zijn toe te juichen en ook verantwoord zijn, wanneer de eigenaren-beheerders van de terreinen, waar deze soorten broeden, speciale maatregelen zouden nemen om deze soorten in de broedtijd een extra bescherming te geven.

Het zijn de volgende vaak grote en daardoor kwetsbare soorten: havik, buizerd, sperwer, boomvalk, torenvalk, bosuil, ransuil, steenuil, nacht-

Tabel 2. Broedvogels van de Gemeente Zeist

1960 - 1965
(Breeding birds of the municipality of Zeist)
Aantallen broedparen per 1 km² (= 100 ha)
(Numbers of breeding pairs per 1 km² (= 100 ha))

Landschappen:	naald- bos	naald en loofbos	wegen, afgraving, etc.	woonker- men	parkbos en bos	cultuur- land	Totaal	Achter- of voortgang
Totaal oppervlakte (ha):	1600	1000	200	1100	100	1000	5000	
daarvan onderzocht (ha):	60	60	10	80	10	100	320	
Blauwe reiger (<i>Ardea cinerea</i>)							-	A
Wilde end (<i>Anas platyrhynchos</i>)		+		+		3-6	30-60	
Wintertaling (<i>Anas crecca</i>)					+		2-4	
Zomertaling (<i>Anas querquedula</i>)						+	+1	
Buizerd (<i>Buteo buteo</i>)	+	+					1-2	A
Sperwer (<i>Accipiter nisus</i>)	+						1-2	A
Havik (<i>Accipiter gentilis</i>)	+						1-2	A
Bonvaalk (<i>Falco subbuteo</i>)	+	+					1-3	
Torenvalk (<i>Falco tinnunculus</i>)	+			+			1-2	A
Patrijze (<i>Ferix ferix</i>)						+	5-10	A
Fazant (<i>Phasianus colchicus</i>)	1-2	2-3			2-3	+	30-60	
Waterhoen (<i>Gallinula chloropus</i>)				+		2-4	20-40	
Scholekster (<i>Haematopus ostralegus</i>)							5-10	T
Kievit (<i>Vanelius vanellus</i>)						5-8	50-80	A
Wateranip (<i>Capella gallinago</i>)							1-2	
Grutto (<i>Limosa limosa</i>)						1-2	10-20	A
Tureluur (<i>Tringa totanus</i>)							2-4	A
Holenduif (<i>Columba oenas</i>)				1-2	2-5		15-30	A
Houtduif (<i>Columba palumbus</i>)	1-10	10-30		30-60	30-60	2-3	700-1100	
Tortelduif (<i>Streptopelia turtur</i>)	+	+		+	5-10	1-2	20-40	A
Turkse tortel (<i>Streptopelia decaocto</i>)				10-20	+		100-150	T
Koekoek (<i>Cuculus canorus</i>)	+	+			+		3-6	
Kerkuil (<i>Tyto alba</i>)							-	A
Steenmull (<i>Athene noctua</i>)				+	+		1-3	A
Bosuil (<i>Strix aluco</i>)		+		+	1-2		5-7	T
Ransuil (<i>Asio otus</i>)	+	+					1-3	A
Nachtzwaluw (<i>Caprimulgus europaeus</i>)	+						2-3	A
Gierzwaluw (<i>Apus apus</i>)				5-10			50-100	
Draaihals (<i>Jynx torquilla</i>)							-	A
Groene specht (<i>Picus viridis</i>)		+			1-2		3-6	A
Grote bonte specht (<i>Dendrocoptes major</i>)	1-5	5-10		+	5-10	+	70-100	
Kleine bonte specht (<i>Dendrocoptes minor</i>)					(+)		+1	
Zwarte specht (<i>Dryocopus martius</i>)	+	+					2-4	T
Boomsuiker (<i>Lullula arborea</i>)	+						+1	A
Veldsuiker (<i>Alauda arvensis</i>)			+			+	2-4	
Boerenzwaluw (<i>Hirundo rustica</i>)						4-8	40-80	A
Huiszwaluw (<i>Helichon urticae</i>)						1-2	10-20	A
Oeverzwaluw (<i>Riparia riparia</i>)			5-10				10-20	
Boompieper (<i>Anthus trivialis</i>)	2-5	2-5			10-20		50-120	
Graspieper (<i>Anthus pratensis</i>)		+					+1	
Witte kwik (<i>Motacilla alba</i>)			+			2-3	20-40	
Winterkoning (<i>Troglodytes troglodytes</i>)	1-2	2-5		10-20	10-20	5-10	200-400	
Heggenus (<i>Prunella modularis</i>)	1-5	5-10		30-60	10-20	2-3	400-800	
Grote ijster (<i>Turdus viscivorus</i>)	+	+		2-5	2-5	+	40-80	A
Zanglijster (<i>Turdus arcticus</i>)	+	2-5		20-30	20-30	+	200-400	A
Merel (<i>Turdus merula</i>)	1-10	20-40		200-300	100-200	5-10	2100-4200	
Roodb. tapuit (<i>Saxicola torquata</i>)							()	
Gekraagde roodstaart (<i>Phoenicurus phoenicurus</i>)	5-10	15-30		20-30	20-30	2-4	450-800	
Zwarte roodstaart (<i>Phoenicurus ochruros</i>)				+			1-2	T
Nachtgaal (<i>Luscinia megarhynchos</i>)					1-2	+	1-2	A
Roodborst (<i>Erithacus rubecula</i>)	5-20	20-40		40-60	20-30	2-4	700-1400	
Borietzanger (<i>Acrocephalus palustris</i>)						+	2-10	
Spotvogel (<i>Hippolais icterina</i>)				+1	5-10	+	10-20	
Zwartkop (<i>Sylvia atricapilla</i>)				5-10	10-20		75-150	
Tuinfluitier (<i>Sylvia borin</i>)	1-5	5-10		20-40	30-40	2-4	300-650	
Grasmus (<i>Sylvia communis</i>)	+	+		+	1-5	1-2	10-20	
Braamsluiper (<i>Sylvia curruca</i>)							5-10	
Pitje (<i>Phylloscopus trochilus</i>)	25-50	30-60		1-10	25-50	20-30	750-1600	
Tijftjaf (<i>Phylloscopus collybita</i>)	+	10-20		10-20	10-20	5-10	300-600	
Fluiter (<i>Phylloscopus sibilatrix</i>)	+	1-5			+		15-50	
Goudhaan (<i>Regulus regulus</i>)	1-3	2-5					50-100	
Grauwe vliegenvanger (<i>Muscicapa striata</i>)				4-6	5-10	1-2	50-100	
Bonte vliegenvanger (<i>Muscicapa hypoleuca</i>)				+			1-2	T
Koolmees (<i>Parus major</i>)	5-10	10-30		60-120	50-100	10-20	1000-2000	
Pipelmees (<i>Parus caeruleus</i>)	1-5	5-15		30-50	20-30	10-20	500-1000	
Zwarte mees (<i>Parus ater</i>)	10-20	10-20		+	+		250-500	
Kuifmees (<i>Parus cristatus</i>)	10-20	15-30		+	+		300-600	
Glanskop (<i>Parus palustris</i>)	+	1-5		+	3-4	3-4	50-100	
Matkop (<i>Parus atricapillus</i>)		+			+		2-10	
Staatmees (<i>Aegithalos caudatus</i>)	+	+		5-6	2-4	+	50-100	
Boomkruiper (<i>Sitta europaea</i>)				3-6	10-15		40-80	
Boomkruiper (<i>Certhia brachyactylus</i>)	+	1-2		15-20	20-30	+	150-300	
Geelgors (<i>Emberiza citrinella</i>)	+	+				+	5-10	
Appelink (<i>Coccothraustes cocco-</i> <i>thraustes</i>)					+		+1	
Groenling (<i>Chloris chloris</i>)		+		5-10	5-10	3-6	90-180	
Putter (<i>Carduelis carduelis</i>)				+	+	+	4-8	
Kneu (<i>Carduelis cannabina</i>)						+	15-10	
Goudwin (<i>Pyrrhula pyrrhula</i>)							2-4	
Vink (<i>Fringilla coelebs</i>)	5-20	20-40		50-100	100-150	2-4	1000-2000	
Huiszanger (<i>Passer domesticus</i>)		(+)		250-500		20-40	2700-5500	
Ringmus (<i>Passer montanus</i>)				+	+	1-2	10-20	
Spreuw (<i>Sturnus vulgaris</i>)		10-20		100-150	20-30	20-40	1300-2500	
Wielewaal (<i>Oriolus oriolus</i>)							1-2	
Zwarte kraai (<i>Corvus corone</i>)	+	+		+	+	+	5-10	A
Kauw (<i>Corvus monedula</i>)	+	3-4		25-50	20-40	+	300-600	
Ekster (<i>Picus pica</i>)	+	+		1-2	1-2	1-2	25-50	T
Gaai (<i>Carrulus glandarius</i>)	+	2-5		4-6	5-10		75-150	
Totaal aantal soorten:	42	48	3	47	54	57	83	
Totaal aantal broedparen:	80-200	200-450	5-20	950-1600	600-1000	140-250	15000-26000	

Mörzer Bruyns 1966.

zwaluw, zwarte specht, groene specht, watersnip, tureluur, boomleeuwerik, nachtegaal en appelvink.

Rust in de omgeving van de door deze soorten verkozen broedgebieden is één van de voornaamste punten. Dat kan b.v. worden bereikt, door het (af)leiden van publiek (b.v. door wandelroutes) naar terreinen waar dit bezoek geen kwaad kan en door het tijdelijk in de broedtijd afsluiten van kleine terreingedeelten, zoals dat wel met succes is toegepast (Bijleveld 1966).

De bovengenoemde soorten worden nl. bijna zonder uitzondering bedreigd door de verontrusting van de ook in Zeist steeds toenemende recreatie. Het aanmoedigen en ontwikkelen van de recreatie in het Zeister bosgebied is natuurlijk zinrijk, omdat de behoefte aan rustig recreatiegebied groot is en het terrein bij uitstek geschikt. Het zou alleen jammer zijn, wanneer de vogelstand, die voor de recreatie toch ook betekenis heeft, onnodig, misschien zelfs onherstelbaar zou worden geschaad. De kans is groot dat zoiets gebeurt uit onwetendheid, zonder dat de beheerder het zich realiseert en het publiek er iets van merkt.

Extra aandacht, al is het op een iets andere manier, vragen ook enkele soorten van aan de lage kant van Zeist, in het Kromme Rijngebied broedende vogels.

Er zijn nog maar weinig min of meer drassige en rustige plekjes over, zoals in de omgeving van de ijsbaan bij Blikkenburg. Graslandpercelen, waar nu nog tureluur en watersnip broeden, naast grutto en Kievit zijn overal in Nederland schaars. Het is de moeite waard hen in ere te houden.

Tenslotte moeten de houtopstanden van de „buitenplaatsen” op de overgang van de hoge naar de lage gronden worden genoemd. Zij zijn niet groot van oppervlakte maar zij zijn belangrijk door hun rijke vogelwereld. Zeer waarschijnlijk zijn er ondanks alle pogingen een zo volledig mogelijk overzicht over de periode 1960-1965 te verkrijgen, broedvogels over het hoofd gezien. Wellicht komen deze tekortkomingen nog aan het licht.

Het RIVON houdt zich in ieder geval ten zeerste aanbevolen voor aanvullende gegevens, ook betreffende vooruitgang of achteruitgang. Een voorlopige indicatie daarvan is reeds aangegeven in tabel 2, op grond van thans ter beschikking staande feiten, waarbij nog kan worden aangetekend,

Legenda:

- : van vroeger jaren als broedvogel bekend, van 1960-1965 niet.
- +—1 : niet alle jaren als broedvogelsoort waargenomen.
- () : niet in de Gemeente Zeist broedend, wel van aangrenzende gemeenten bekend.
- + : minder dan 1 paar per 100 ha.
- 1-2 : tenminste 1 broedpaar, ieder jaar niet meer dan twee.
- 100-200 : aantal broedparen geschat op 100-200.
- A : achteruitgegaan in aantal laatste decennia.
- T : toegenomen ” ” ” ”

dat vroeger wel en thans niet meer als broedvogelsoorten voorkwamen: blauwe reiger, kerkuil, draaihals.
Tenslotte wordt het verrichten van soortgelijke inventarisaties in andere gemeenten ten zeerste aanbevolen.

Literatuur:

- Borstlap, J. C. & E. J. Kortenoever en M. F. Mörzer Bruyns, 1964: De broedvogels van het Noord Hollands duinreservaat. Recreatie en Natuurbescherming in het Noord Hollands duinreservaat. Suppl. 3. Fauna: pp. 10-19, ITBON Med. nr. 69 D.
- Bijleveld, M. F. I. J., 1966: Om het behoud van de havik. De Nederlandse Jager nr. 6 en Het Vogeljaar 14 (2): 102-108.
- Commissie voor de Nederlandse Avifauna, 1962: Avifauna van Nederland. Lijst van de in Nederland waargenomen vogelsoorten en hun geografische vormen. Ardea 50 (1/2): 1-103.
- Dubbeldam, W. en F. Alleyn, 1966: De Leusder heide. De Levende Natuur 69, (2): 36-43.
- Honer, M. B., 1963: Observations on the Barnowl (*Tyto alba guttata*) in the Netherlands in relation to its ecology and population fluctuations. Ardea 51: 158-237.
- Mörzer Bruyns, M. F. en J. van der Ven, 1963: De vogelbevolking van Nederlandse naaldhoutbossen in Zwitserland en Oostenrijk. De Levende Natuur 66 (3): 57-63.
- Mörzer Bruyns, M. F., 1961: De dichtheid van broedvogelbevolkingen in de bebouwde kommen. De Lev. Natuur 64: 193-199.
- idem, 1964: Veranderingen in een broedvogelbevolking. De Lev. Natuur 67, (4): 85-89.
- idem, 1965: Onderzoek voor het Natuurbehoud. De Lev. Natuur 68 (7/8): 193-200.
- J. H., 1958: Zeist, Gemeente zonder recreatieproblemen. Toeristen Kampioen 21 (11): 343-345.
- Oppenoorth, F., 1939: Over den draaihals. De Lev. Natuur 43 (2): 33-40.
- Stärke, A., 1939: Draaihals, Gladde slang, insectenverarming. De Lev. Natuur 43: 222-223.
- Tollenaar, D., 1917: Enige vogelwaarnemingen van den Westrand der Utrechtse heuvelen. De Levende Natuur 21, (11): 210-215, 220-227, 241-245. (voornl. Gem. de Bilt.)
- Uitman, G. J., 1941: Vogelobservaties in de omgeving van Zeist. De Levende Natuur 63 (2/3): 128.
- Ven, J. van der, 1961: De vliegenvangers als broedvogels in Nederland. De Levende Natuur 64: 57-61.
- idem, 1964: De bosuil is algemener dan wij dachten. Het Vogeljaar 12 (3): 302-303.
- idem, 1965: De vogelbevolking van de Nederlandse naaldhoutbossen, vergeleken met die van natuurlijke naaldhoutbossen van Europa. De Levende Natuur 68 (12): 305-311.
- Wilde, J. J. F. E. en J. W. Woldendorp, 1964: De verspreiding van de oeverzwaluw als broedvogel in Nederland. Het Vogeljaar 12 (2): 240-247.

• Prof. Dr. M. F. Mörzer Bruyns, Directeur RIVON, Laan van Beek en Royen 40-41, Zeist